

SZEMLE, ISMERTETÉSEK

„Az emberi lét alapvető problémái nem nyelvek”

Beszélgetés Alo Raun professzorral

Alo Raun a nyelvészet és az urálistika nyugalmazott professzora az Egyesült Államokbeli Indiana Egyetemen. Észt ösztöndíjasként a 30-as évek elején az Eötvös-Collegiumban tanult. Az alábbi interjú bloomingtoni otthonában készült 1992. október 28-án. Szó esik benne az egykori Kruzsokról, *hús* szavunk eredetéről és az amerikai nyelvészeti háborúk indianai vetületeiről éppúgy, mint a poszt-szovjet kisebbségek fennmaradási esélyeiről. A 87 éves tudós ma is kitűnően¹ beszél magyarul; a hangszalagra vett beszélgetést csak kis mértékben stilizáltam — az élőbeszéd olvashatóbbá tétele céljából.

K(ontra) M(iklós): Professzor Úr, legyen szíves röviden összefoglalni az életét, iskoláit.

A(lo) R(aun): Van magának ebből?² Ebből ellenőrizheti az adatokat, bizonyos évszámokat és ilyesmit.

KM: Az igazság az, hogy amikor ezt a bibliográfiát meg tetszett kapni, akkor itt is voltam Bloomingtonban, 1980-ban. Emlékszem arra a fogadásra, Décsy Gyuláék házában.

AR: Tartuban születtem, az észti egyetemi városban, 1905. május 8-án. Városi ember vagyok, nem vidéki, mint sokan az észtek közül. Tartu volt a mi iskolavárosunk. Szegényebb embernek nem volt könnyű egyetemre kerülnie. Kisebb városból, gazdasági okok miatt, nehezebb volt bekerülni az egyetemre, a tartuiak könnyebben bejuthattak. Minden iskolámat Tartuban végeztem: az elemi iskolát, a gimnáziumot... Két gimnázium volt. Az egyik az orosz gimnázium, amelynek minden joga megvolt, a másik az észti gimnázium, ami magángimnázium volt. Én az orosz gimnáziumba kerültem, ami

¹ Raun professzor úr elolvasta az interjút és itt-ott pontosította is. A *kitűnően* szót *jól*-ra javította, ami — ebben az esetben indokolatlan — szerénységének a jele.

² Alo Raun Bibliography. Compiled by Gustav Bayerle. (Arcadia Bibliographica Virorum Eruditorum, Fasciculus 2) E.J. Brill, Köln, 1980.

nagyon jó iskola volt, ámbár a nívója valószínűleg nem volt magasabb az észti gimnáziuménál. Az orosz tanárok között mindenféle ember előfordult. Például egy Szkrjabin nevű az orosz történelmet tanította az első gimnáziumi osztályban, pontosabban ez lett volna a dolga. Helyette minden órán felolvasott egy részletet Jack London Ádám előtt című könyvéből. Furcsa, hogy az igazgatók csak a tanév vége előtt egy hónappal vették ezt észre. Akkor elbocsátották, és a helyére egy észti származású tanár került, de ő már nem sokat tudott tenni az alatt az egy hónap alatt.

KM: Melyik évben volt ez?

AR: Tizenhat-tizenhétben. Persze senki sem panaszkodott közülünk amiatt, hogy orosz történelem helyett az amerikai Jack Londont kapjuk a tanár úrtól. Csak két évig tanultam az orosz gimnáziumban, mert tizennyolcban németek szállták meg az úgynevezett balti provinciákat. Akkor egy félét a németek alatt jártunk gimnáziumba, de mivel a tanulók nem tudtak németül, inkább oroszul folyt a tanítás. Tizenkilenctől, amikor az észtek legyőzték az oroszokat, észtil folyt a tanítás, az orosz kisebbség pedig saját gimnáziumot kapott. Kilencszázhuszonnégyben végeztem.

KM: Észtil tetszett érettségizni?

AR: Igen. És akkor el kellett döntenem, hogy mit csináljak a jövőben. Egyrészt a nyelvek iránt érdeklődtem. Tizenötévesen lettem az *Akadeemiline Emakeele Selts* (Az anyanyelv akadémiai társasága) tagja. Ott volt az egyetem is, és szabad volt mindenhova bejárni. De erősen érdeklődtem a zene iránt is, úgyhogy nehéz volt döntenem a zene és a nyelvek között. Amikor beiratkoztam az egyetemre, az indoeurópai nyelvészetet, az uráli nyelvészetet és a balti finn nyelvészetet vettem fel. 1925-ben J. Mark professzorom lappföldi kutatóútra indult két évre, s akkor én is abbahagytam az egyetemet és a konzervatóriumban zenét tanultam.

KM: Milyen hangszeren tetszett játszani?

AR: Orgonán. Leginkább az elmélet érdekelt, az a fajta *Musikwissenschaft*, ami Németországban és Finnországban volt divatban akkoriban. Oroszországban viszont nem volt ilyen *Musikwissenschaft*, és mivel az észti zenészek leginkább Péterváron tanultak, így nálunk sem volt ilyesmi. De rá kellett jönnöm, hogy a zenészpálya nem nekem való, mert az emlékezőtehetségem nem túl jó. Kottából egész jól játszottam, de fejből nem ment. Szóval két év múlva visszatértem az egyetemre, de most már az uráli nyelvészet lett a főtárgyam. Eldőlt, hogy az uráli nyelvészettel érdemesebb foglalkoznom, mivel ezekkel a nyelvekkel sokkal kevesebbet törődtek a nyelvészek, mint az indoeurópaiakkal. Az indoeurópai nyelvészetet megtartottam melléktárgynak.

KM: És hogyan tetszett Magyarországra kerülni?

AR: Ez úgy történt, hogy 1930-ban a három finnugor állam, vagyis Finnország, Magyarország és Észtország ösztöndíjcsere-szerződést kötöttek. Már '31 januárjában megkezdődtek az ösztöndíjak. Akkor Magyarországról még senkisémmel jött Észtországba. Finnországból Toivo Lehtisalo, a szamojéd kutató és Matti Liimola, a vogul nyelv kutatója jöttek Magyarországra. Lehtisalo professzori ösztöndíjat kapott, Liimola pedig diák-stipendiumot. Később professzor lett Turkuban. Észtországból én kaptam az első hallgatói stipendiumot; professzort tőlünk nem tudtak küldeni, mert Mark maga nem érdeklődött, más jelölt meg nem volt.

KM: Budapesten hová tetszett kerülni?

AR: Aránylag jól fel voltam készülve az útra, de a gyakorlati nyelvtudásom hiányzott. Pesten szokás volt a külföldieket az Eötvös-Collegiumba küldeni, így kerültem oda én is. Gombocz Zoltán volt a kollégium igazgatója, a magyar nyelvészet tanára. Nagyon jó viszonyban voltam vele, nagyon barátságos volt. Kitűnő tudós volt. A gyengéje az volt, hogy erősen dohányzott: többször volt nikotin-mérgezése. De nagyon intelligens ember volt és tördött a hallgatókkal. Az egyetemen a finnugor nyelvészetet Zsirai Miklós tanította. Szinnyei már nyugalomba vonult, de változatlanul mint egy cár, vagy király volt jelen a nyelvészetben. Nagyon érdekes, hogy a harmincas évek elején mind a finn, mind a magyar nyelvészet egy-egy hatalmas uralgó alatt működött. Finnországban ez a Setälä volt. Annyira fontos személy volt, hogy nem volt jó nem egyetérteni vele. Az egyetlen, aki föllépett a fokváltakozási elméletének a túlzásai ellen, Kettunen Lauri finn professzor volt.

KM: Magyarországon Szinnyei a haláláig volt cár?

AR: Azt hiszem, igen. Az Erzsébet kávéházban ő ült az asztalfőn.

KM: Mikor kezdődött a Kruzsok? A húszas évek eleje táján?

AR: Hosszú idővel előbb, jóval korábban. Állítólag már Budenz korában. A *kruzsok* ('kör') persze orosz szó. A társaság célja eredetileg az lehetett, hogy gyakorolják az orosz nyelvet. De amikor én kezdtem a Kruzsokba járni, akkor már senkit se érdekelt az orosz nyelvgyakorlás. Bármiről lehetett beszélgetni. Érdekes volt az ülésrend akkoriban. A nagyok a falnak háttal ültek: Szinnyei, meg Gombocz, Melich. Mi, a kicsik, velük szemben ültünk. Tévedésből néha valamelyik fiatalabb külföldi odaült a nagyok helyére... Laziczius vagy Pais, szóval a nem-nagyok, a másik oldalon ültek. Ha jól emlékszem, csütörtökön volt a Kruzsok.

KM: Minden héten, vagy minden hónapban?

AR: Minden héten. Nem volt kötelező menni, de helyes dolog volt megjelenni.

KM: Hányan voltak általában?

AR: Úgy tízen-húszan.

KM: Mikről beszélgettek az emberek?

AR: Inkább személyes dolgokról, mindennapi problémákról, nem annyira tudományos kérdésekről. Maga ezt publikálni akarja?

KM: Hát majd meglátjuk. Ha hozzá tetszik járulni, és lesz olyan lap, amelyik közli.

AR: Kis országból jöttem, demokratikus országból, ahol nem voltak rangbeli különbségek. Mindnyájan paraszti eredetűek voltunk. Minden országban szokás az emberek háta mögött rosszat mondani, de a különbség Észtorország és Magyarország között ebben a tekintetben nagyon föltűnő volt.

KM: Azt tetszik mondani, hogy a magyarok között nagy volt a rangkórság, és szembe egész mást mondtak mint az illető háta mögött, s ez a különbség nagyobb volt, mint Észtorországban?

AR: Igenis. Én úgy éltem meg, hogy a rangkülönbség, a *nagyságos*, *méltóságos*, és *kegyelmes* és a többi is ebben közrejátszott.

KM: Ezeket megtanulta Tanár Úr észt diákként Pesten, hogy *nagyságos*, *méltóságos*, *kegyelmes*?

AR: Igen.

KM: Azért, mert kíváncsi volt rájuk, vagy azért, mert muszáj volt őket megtanulni?

AR: Nem volt muszáj, én sohasem használtam ezeket. Nekünk külföldieknek elnézték, hogy nem voltunk jártasak ezekben a dolgokban. Észtorországban vagy Finnországban sokkal egyszerűbbek voltak ezek az ügyek. Csak azt írta az ember egy levélben, hogy „tisztelt” vagy „igen tisztelt”, más nem volt. A finneknél azért van néhány elavult rang és újabb keletű rangra hajló cím, amiknek nincs tényleges értelme. Elmondok egy anekdotát. Egyszer egy vendéglőben ült tizenegy finn egy asztal körül. A kiszolgáló odasiet az asztalhoz s azt mondja: „A direktor (finnül: *johtaja*) urat telefonhoz kérik.” Erre tízen fölálltak. Az egyik ülve maradt, mert ő főigazgató (finnül: *yljohtaja*) volt.

KM: Tessék mondani, azok közül a magyar diákok közül, akiket meg tetszett ismerni '31-ben, kik lettek nyelvészek?

AR: A Collegiumban Lakó Györgyöt, Kálmán Bélát és Képes Gézát ismerem meg, de az utóbbi nem nyelvész lett. Az egyetemen a lányok között

(Andrássyné) Kövesi Magda tünt föl. Nemigen volt alkalmam megállapítani, hogy kik voltak a jó magyar nyelvész hallgatók, mert én csak azokra a kurzusokra jártam, amik nekem fontosak voltak. A török nyelvekkel kellett megismerkednem akkor, mert azokat nem tanították Tartuban. Így kerültem szoros viszonyba Németh Gyulával.

KM: Már '31-ben?

AR: Igen. Csúvasul tanultam, ami különösen fontos a cseremishez. Németh Gyulát hallgattam, de Zsirait, aki vogult adott elő, nem. Nem igazán érdeklődtem a vogul iránt. Zsirai összehasonlító finnugor órán szóról-szóra Szinnyi Magyar nyelvhasonlítás című könyvét idézte. Szóval ez a könyv ilyen katekizmus-féle volt.

KM: S mit szolt ehhez Szinnyi?

AR: Nem tudjuk, de valószínűleg tetszett neki. Még azt szeretném megjegyezni, hogy jártam Kodály Zoltán népzene szemináriumára és röviden referáltam a finnugor népek népzenejéről is. Kodállal később még Bloomingtonban és Pesten is találkoztam.

KM: Másodszor mikor tetszett Magyarországra menni?

AR: A '32-33-as teljes tanévre mentem, miután otthon teljesítettem katonai szolgálatomat. Akkor már végeztem a tartui egyetemen, de nem professzori, hanem hallgatói ösztöndíjat kaptam.

KM: Ekkor is az Eötvös-Collegiumban tetszett lenni?

AR: Természetesen, ez volt a legegyszerűbb, s Gombocz ugyanolyan barátságos volt mint mindig. Gomboczcal és Némethel voltam közeli viszonyban. Melich szlavista volt, az nem az én szakmám. De Melichnek tetszett az én rövid előadásom a Nyelvtudományi Társaságban, '33-ban.

KM: Miről tetszett előadni?

AR: A magyar *húsz* szó eredetéről. Azt állítottam, hogy a *húsz* esetleg lehet ugyanolyan eredetű, mint a magyar *hím*. Azaz: a *húsz* az ujjak meg a lábujjak száma. Ilyesmi az afrikai nyelvekben is előfordul, hogy a *húsz* és az *ember* etimológiailag ugyanaz. Természetesen csak a hipotézist adtam elő, de Melichnek tetszett, és publikálták is. Gombocz és Melich egy etimológiai szótárt is szerkesztettek, de az félbemaradt. Ők ketten talán nem nagyon férték össze. Például egyszer a Nyelvtudományi Társaság ülésének szünetében Gombocz nekem azt a megjegyzést tette: „Melich túloz”. Szóval az egyik oka annak, hogy nem fejezték be a szótárt, az lehet, hogy nem tudtak jól együtt dolgozni.

KM: Hát akkor most ugorjuk át a következő tizenkét évet, és ugorjunk át egy óceánt. Mikor tetszett Amerikába jönni?

AR: '49-ben. De csoda, hogy életben maradtunk, kétszer is. Mikor '44-ben Németországba menekültünk, egy torpedó majdnem eltalálta a hajónkat. Aztán Németországban észtek, lettek és litvánok ideiglenesen létrehoztunk egy Balti Egyetemet. Abban a reményben, hogy valami csoda folytán majd visszakerülhetünk a hazánkba. Ebből nem lett semmi, s akkor mi kívándoroltunk Amerikába. Amerikában senkit sem várt kész állás vagy hely. Szerencse dolga volt majdnem minden. Nekem szerencsém volt. Washington államba kerültem. Seattle-től nem messze volt egy Lutheran College, franciát és spanyolt kellett tanítanom. Franciául még Észtországban tanultam. Spanyolt nem tanultam korábban, de megreszkíroztam a tanítását a latintudásom alapján. Nyáron feljártam Seattle-be, ahol amerikai spanyol irodalmat tanultam és régi spanyol szövegeket olvastam. A latintudásom sokat segített s így a második évben már jobban tudtam spanyolt tanítani. Tetszett nekem a spanyol, s ha nem kaptam volna más állást, akkor különösen az óspanyollal foglalkoztam volna.

KM: És hogy tetszett Bloomingtonba kerülni?

AR: Próbálkoztam olyan helyre jutni, ahol finnugor nyelveket tanítanak. Sebeok³ akkor ezekkel foglalkozott itt.

KM: Sebeok hívta Professzor Urat ide, vagy itt találkoztak véletlenül?

AR: Sebeok tudta, hogy Amerikában vagyok s azt is tudta, hogy foglalkoztam a finnugor nyelvekkel. Egyszer átutazóban fölkeresett Washington államban. Ennek az egyik oka az lehetett, hogy kaptam egy egyéves Guggenheim ösztöndíjat, 3000 dollárosat, a finnugor kutatásaimra. Ő ezt valószínűleg megtudta, és idehívott Bloomingtonba, hogy a stipendiumi évet itt töltsen. Így '51 augusztusában idejöttem.

KM: Mit tetszik szólni ahhoz, amit Bolinger⁴ írt a nyelvészet indianai helyzetéről, ahogy 1951-ben látta? Ezt írja:

„Az Indiana Egyetemen tett 1951-i látogatásom során megismer-tem az ottani nyelvészeket, akik az ország egyik legkiegyensúlyozottabb nyelvészcsoportját alkották. Ezt a hírnevüket csak növelte, amikor megalapították a Language Sciences című folyóiratot.”⁵

Professzor Úr '51 óta él Bloomingtonban. Igazat ad Bolingernek? Miért volt itt olyan kiegyensúlyozott a nyelvészet?

³ Thomas A. Sebeok [Sebők Tamás] (1920-), az Indiana Egyetem nyugalmazott nyelvész-professzora.

⁴ Dwight Bolinger (1907–1992) amerikai nyelvész-professzor.

⁵ Dwight Bolinger: First Person, Not Singular. In: Konrad Koerner (szerk.): First Person Singular II, 19–45. Amsterdam, John Benjamins, 1991. Az idézet a 23. oldalon található.

AR: Érdekes, de nem emlékszem rá, hogy őt itt láttam volna akkor. Lehet, hogy augusztus előtt volt itt. Az, hogy „az ország egyik legkiegyensúlyozottabb nyelvészcsoportha”, önmagában nem mond sokat. Tudni kell, hogy mihez viszonyítva.

KM: Hányan voltak itt a nyelvészek akkor?

AR: Öten. Carl Voegelin,⁵ aki az antropológiai tanszéken volt, aztán Harry Velten,⁶ a germanista, aki az indián nyelvekkel is foglalkozott. Whitehall,⁷ az angol nyelv tanára is érdeklődött az újabb nyelvészet iránt.

KM: Householder⁸ még nem volt itt akkor?

AR: Householder 1948-ban jött Bloomingtonba. Ha őt és Sebeokot is számítjuk, akkor öten voltak. A nyelvtanárok nem érdeklődtek a nyelvészet iránt. Én voltam a hatodik nyelvész, de akkor még csak vendég. Ez a „legkiegyensúlyozottabb” azt jelentheti, hogy az újgrammatika is képviselve volt és a strukturalizmus is. Persze ilyen rövid látogatás alapján nem lehet alapos véleményt alkotni. Később, a '60-as évek második felében, nagy veszekedés támadt. Egy ideig nem volt tanszékvezetője a Nyelvészeti Tanszéknek.

KM: Kik veszekedtek kikkel?

AR: Voegelin nagyon veszekedett egy Gerry Sanders⁹ nevű nyelvésszel. Sanders aztán Minneapolisba került. Albert Valdman¹⁰ volt a tanszékvezető, Sanders a helyettese. Voegelin és Sanders veszekedésének csak részben lehetett Chomsky az oka.

KM: Voegelin az antropológia és a nyelvészet professzora volt?

AR: Igen, de gyakorlatilag csak a nyelvészettel foglalkozott. A felesége,¹¹ az kitűnő antropológus volt.

KM: De később Chomsky miatt is kellett lenniük veszekedéseknek, nem?

AR: Az átmenet Chomskyhoz nem volt erőszakos. Olyasmi már nem volt, hogy tanszéki értekezletet csak a dékánhelyettes elnöklésével tudtunk tartani.

KM: Azt tetszik mondani, hogy amikor Chomsky fellépett, elkerülhetetlen volt, hogy az indianai nyelvészeti tanszék is Chomskyt tanítson? Mennyi idő alatt történt ez az átállítás?

⁵ Charles Frederick Voegelin (1906–1986).

⁶ Harry Velten (1897–1967).

⁷ Harold Whitehall (1905–1986).

⁸ Fred W. Householder (1913–) az Indiana Egyetem nyugalmazott professzora.

⁹ Gerald A. Sanders (1931–), jelenleg a University of Minnesota, Twin Cities professzora.

¹⁰ Albert Valdman (1931–), az Indiana Egyetemen a nyelvészet és a francia nyelv professzora.

¹¹ Ermin(i)e Voegelin (1903–1987) az antropológia professzora az Indiana Egyetemen.

AR: Néhány év alatt. Koutsoudas,¹² aki Sanders tanára volt, járt az élen. Egy ilyen helyen az átállás elkerülhetetlen volt. Egy kis egyetemen tovább folyhattak a dolgok a régi módon, de egy ilyen nagy egyetemen nem.

KM: Amikor a Householder — Chomsky „golyóváltás” történt a *Journal of Linguistics*-ben,¹³ az természetes esemény volt, vagy pedig ez a nem épp udvariaskodó eszmecsere a háború egyik csúcsa volt?

AR: Ez inkább természetes volt. Householder érdeklődött a Chomsky-eljárás iránt és tanította is. *Linguistic Speculations* című könyvében (1971) kritizálta Chomskyt. Erre aztán D. T. Langendoen úgy reagált, hogy „Householder, hatalmas erudíciója ellenére, a transzformációs generatív grammatika alapvető elveit nem sajátította el maradéktalanul” (*Language* 51: 979). A Nyelvészeti Tanszék első kurrikulumát Valdman, Koutsoudas és én állítottuk össze. Ez 1964-ben történt és ugyanabban az évben az urál-altaji is önálló tanszék lett, ahová az én tevékenységem összpontosult.

KM: A kurrikulumok kapcsán szeretnék valamit kérdezni. Én úgy tudom, kissé eltúlozva, hogy az amerikai uráli programok felfuttatásában nagyon nagy szerepe volt annak, hogy az amerikaiak megijedtek a Lajka kutyától. Volt egy szputnyik-sokk, az amerikai ijedtség, ezt követte a *National Defense Education Act*,¹⁴ és Lotz János felismerte a lehetőséget: ezen az alapon lehetett urál-altaji dolgokat futtatni, hisz ezek a nyelvek mind a Szovjetunióban voltak. Kicsit túlzok — vagy nagyon?

AR: Lotz biztosan észrevette ezeket a lehetőségeket. Nélküle a könyvsorozatok¹⁵ nem indultak volna be. De az itteni tanszékhez nem volt sok köze. Általában előmozdította a finnugrisztikát, elég sok hasznos könyvet írtunk akkoriban.

KM: El tetszett olvasni 30 magyar nyelvész által írt interjú-kötetünket.¹⁶ Professzor Úr belülről is tudja nézni a magyar nyelvészetet, de kívülről is; milyen ez a magyar nyelvészet? A második világháború utáni magyar nyelvészetre gondolok.

¹² Andreas Koutsoudas (1930-).

¹³ Vö. F.W. Householder 1965. On some recent claims in phonological theory. *Journal of Linguistics* 1: 13–34; Noam Chomsky – Morris Halle 1965. Some controversial questions in phonological theory. *Journal of Linguistics* 1: 97–138; és F.W. Householder 1966. Phonological theory: A brief comment. *Journal of Linguistics* 2: 99–100.

¹⁴ Nemzeti honvédelmi oktatási törvény.

¹⁵ Az Indiana University Publications, Uralic and Altaic Series című sorozatban 1960 óta több, mint 150 kötet jelent meg.

¹⁶ Sz. Bakró-Nagy Marianne – Kontra Miklós (szerk.): A nyelvészetről — egyes szám, első személyben. Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézet, 1991.

AR: Erről nehéz határozott véleményt mondanom, mert főleg ebből a könyvből ismerem. Akiket én ismertem, a legtöbben már nem élnek.

KM: Kálmán Bélát mikor tetszett megismerni?

AR: Magyarországon, már '31-ben. A fiatalabb nyelvészekkel nemigen volt kontaktusom, nem nagyon ismertem őket. De voltam az I. és a II. Nemzetközi Magyar Nyelvészeti Kongresszuson, Debrecenben és Szegeden. Az utolsó magyarországi utam '75-ben volt a Finnugor Kongresszuson.

KM: Ebben az interjú-gyűjteményben szögesen ellentétes vélemények olvashatók. Az egyik nyelvész szerint a magyar nyelvészetre H. Paul óta jószerint semmilyen külföldi nyelvész nem gyakorolt érezhető hatást. Egy másik vélemény szerint alig van olyan külföldi iskola, ami ne éreztetné hatását Magyarországon. Kinek van (inkább) igaza?

AR: Azt nem lehet állítani, hogy Paul óta nem volt külföldi hatás. Helyesebb ez a másik vélemény: általában a magyarok érdeklődnek, igyekeznek lépést tartani a külfölddel. Ebből a szempontból a magyarok sokkal jobbak, mint például a finnek voltak. Amikor '58-ban Finnországban voltam, a *fonéma* szakszó ott még nem volt közhasználatban.

KM: 1958-ban?

AR: Igen. Amikor Helsinkibe visszatértem '60-61-ben, egy éven át tartottam előadásokat és egy kis könyvet¹⁷ is kiadtam a strukturalizmusról. Most egészen más a helyzet, a finneknél a legmodernebb irányzatok is jól vannak képviselve. A magyarok bizonyos fokig a világ közepén laknak, és ezért nemcsak a németektől vagy a szlávoktól, hanem a franciáktól is tanultak. Ez nagy pozitívum. És az is pozitívum, hogy a magyarok annyira kevert nép. Biológiai szempontból ez jó. A magyarok esetében különösen feltűnő az asszimiláló erő, ami világrekordszámba megy. Ez egy nagy csoda, hogy egy ugor törzs, hosszú, fáradságos vándorlások után mégis legalább a nyelvét megtartotta.

KM: Szeretnék most valami mást kérdezni. A világ sok részén, közte a minket közvetlenül érintő kelet-európai tájakon, békétlenség van, háborúk dúlnak, „faji” és nyelvi türelmetlenség kergeti el az embereket a szülőföldjükről. Lehet valamit tenni ez ellen? A nyelvészeknek lehet ebben bármilyen szerepe?

AR: Alig. A nyelvész nem befolyásolhatja a politikát, csak úgy, ha maga is politikus lesz. Nyelvi szempontból aligha lehet valamit tenni. Más volna a helyzet, ha a világon mindenütt ugyanazt a nyelvet használnák, de ez csak fantáziálás.

¹⁷ Johdatusta strukturaalikelitieteeseen. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1963.

KM: Én csak egy esetet ismerek, amikor egy nyelvészből politikus lett: Hayakawa¹⁸ szenátorét. Tetszik ismerni más ilyen esetet?

AR: Nem. Hayakawa is furcsa szerintem, mert propagálta a bevándorlók angoltanulását.¹⁹ Túlzott, mert erőszakolni ilyesmit nem szabad. De az emberi lét alapvető problémái nem nyelvi problémák. Ámbár van egy bizonyos nyelvi mágia. Gondoljunk a vallásokra. De a szó jelentősége ma kisebb, mint korábban volt, amikor a szó fontosabb lehetett, mint a tárgy. Bizonyos szavakat nem is lehetett kimondani.

KM: De most mégis az 1989 utáni poszt-Szovjetunióban és poszt-szocializmusban óriási verekedések vannak, amelyeknek legalábbis ürügyként sokszor a nyelv szerepel. Észtországtól Jugoszláviáig és Kelet-Németországtól Örményországig mindenhol a nyelv az egyik ürügy arra, hogy az emberek bánthassák egymást.

AR: Igen. De ez mégis több, mint ürügy. Bizonyos kritikus helyzetben a nyelvnek jelentős szerepe lehet, habár nem mágikus, de mégis nagy szerepe. Racionálisan nézve a nyelv csak egy eszköz.

KM: Elolvastam Professzor Úrnak a *Ukrainian Quarterly*-ben 1950-ben közölt tanulmányát²⁰ a Szovjetunió-beli ábécéről és az eloroszosításról. Negyvenkét évvel később, ma, látjuk, hogy ez a — nevezzük így — nagy szovjet kísérlet megbukott. A köztársaságok önállósulnak; valószínűleg sok cirill könyvet elégetnek, kidobnak. Lehet, hogy egyes cirill ábécéjű nyelvek elhagyják majd a cirill írást. Mindenesetre ez a sok millió embert érintő eloroszosítási kísérlet inkább csőd ma, mint siker. Mit tetszik ma gondolni erről? Van ebből valami tanulság?

AR: Szerintem az orosz támadása a kisebb nyelvek ellen folytatódik. Szocializmus, kommunizmus — ezek felszíni dolgok. A mélyben valami „faji” vagy más érzelem működik. Az orosz sovinizmusban szerintem semmi sem változott. A mordvinok, marik és a többiek nagyon komolyan bajban vannak. Az iskolai oktatás nyelve nekik az orosz, saját nyelvüket csak családi körben használhatják. A krízis ugyanolyan, mint volt. Az egoizmus nem változott semmit. A politika és az elméletek fölületi jelenségek. A „mélystruktúra”, ami ezekben a kérdésekben alapvető, nem változik. A természetes egoiz-

¹⁸ Samuel I. Hayakawa (1906-) kaliforniai szenátor volt. *Language in thought and action* c. könyvét (első kiadása 1949-ben volt, New York, Harcourt) tíz nyelvre fordították le.

¹⁹ Utalás az Egyesült Államok nyelvi asszimilációt szorgalmazó politikai csoportjaira. Ezek a csoportok az angolt az USA hivatalos nyelvévé kívánják nyilváníttatni. Az amerikai nyelvészek szinte kivétel nélkül ellenzik e mozgalmat, az egykori nyelvész Hayakawa szenátor azonban támogatja.

²⁰ *National in Form, Socialistic in Content. Ukrainian Quarterly* 6 (1950): 115–121.

mus ellen nincs segítség. A jó és a rossz „kiegészítő disztribúcióban” vannak egymással.

KM: Még egyszer meg szeretném ezt kérdezni: Mit tetszik gondolni, mi lesz a helyzet tíz év múlva azokkal a nyelvekkel, amelyeknek a '30-as évekbeli eloroszosításáról írt 1950-ben?

AR: Tíz év alatt nem sok történhet. Van bizonyos reményük a nemzeti-ségeknél, nem hajlandók egykönnyen elpusztulni. Az oroszok nem nagyon erősek most, nem tudnak erőszakos módszereket bevetni. Tíz év múlva a helyzet valószínűleg olyan lesz mint ma, nem sokkal jobb. Az a fő, hogy rosszabb ne legyen. A remény nagy erő, s minden nehézség dacára azoknak a kisebbségeknek most van bizonyos — bár nem egészen biztos — reményük.

KONTRA MIKLÓS

